

Monika Musiał-Malagó

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Tendencje do zmian potencjału demograficznego w miastach Polski

***Streszczenie.** Potencjał demograficzny i jego struktura jest istotnym czynnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, w tym również miast. Zmiany ustrojowe w Polsce zachodzące pod koniec XX wieku, globalizacja gospodarki i proces integracji w Unię Europejską wpłynęły na dynamikę liczby ludności i zmiany w strukturze wieku ludności miejskiej. W niniejszym artykule przedstawiono tendencje do zmian potencjału demograficznego w miastach wojewódzkich. Badania objęte analizą dotyczą lat 2000-2010.*

***Słowa kluczowe:** potencjał demograficzny, miasta, tendencje do zmian demograficznych*

1. Wprowadzenie

Istotnym czynnikiem rozwoju kraju, w tym również miast, są zasoby ludzkie. Zmiany ustrojowe w Polsce zachodzące pod koniec lat 80. XX w., globalizacja gospodarki i proces integracji z Unią Europejską wpłynęły na dynamikę liczby ludności i strukturę wieku ludności miejskiej.

Celem opracowania jest analiza podstawowych tendencji do zmian potencjału demograficznego w miastach wojewódzkich. Horyzont czasowy prowadzonej analizy objął lata 2000-2010. Aby zobrazować przemiany demograficzne na obszarach miejskich, posłużono się wskaźnikami powszechnie stosowanymi w badaniach demograficznych, tj. wskaźnikami gęstości zaludnienia, liczby ludności,

struktury wieku ludności, obciążenia demograficznego, przyrostu naturalnego i migracji ludności.

2. Przekształcenia polskiego systemu osadniczego

Miejska sieć osadnicza w Polsce ulega ciągłym przemianom o różnej dynamice i zakresie. Czynnikiem tychże przemian są rozwój ludnościowy i społeczno-gospodarczy kraju. Największe zmiany w sieci osadniczej wystąpiły po II wojnie światowej. Okres powojenny charakteryzował się dużą zmiennością liczebności miast. Było to wynikiem zmiany statusu administracyjnego miast, m.in. nadania bądź odebrania praw miejskich jednostkom typu wiejskiego, a także skutkiem procesów tworzenia samodzielnych jednostek z części obszaru istniejących organizmów miejskich lub łączenia sąsiadujących miast w jedno. Ponadto w kolejnych latach wiele jednostek osadniczych odzyskiwało wcześniej utracone prawa miejskie.

Proces urbanizacji kraju przebiegał w zróżnicowanym tempie. Po II wojnie światowej miał on dynamiczny przebieg i charakteryzował się przyspieszonym tempem, będącym wynikiem uprzemysłowienia kraju i przemian społeczno-gospodarczych¹.

Po 1950 r. rewolucja przemysłowa i dynamiczne procesy industrializacji spowodowały przyspieszoną koncentrację ludności na obszarach miejskich. Program industrializacji kraju stworzył zapotrzebowanie na siłę roboczą na obszarach zurbanizowanych. Spowodowało to masowy napływ ludności wiejskiej do miast i gwałtowne przechodzenie ludności rolniczej do pracy poza rolnictwem. Dynamiczna urbanizacja miała miejsce w Polsce do przełomu lat 60. i 70. XX w.²

W kolejnym dziesięcioleciu gwałtowny wzrost liczby miast spada i od końca lat 80. można zaobserwować stabilizację procesu urbanizacji. Było to związane między innymi z recesją gospodarczą, restrukturyzacją gospodarki na skutek transformacji ustrojowej i pojawieniem się zjawiska bezrobocia. Pomimo że w latach 1970-1990 dynamika przyrostu ludności miejskiej osłabła, jednak wciąż była wyraźna.

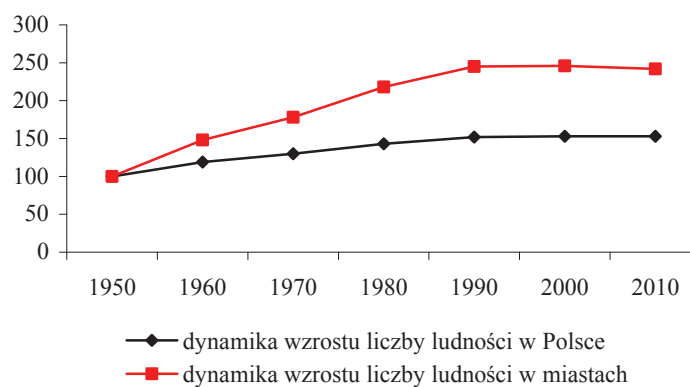
Lata 90. są okresem przemian w miastach. Transformacja systemowa wyzwoiliła procesy restrukturyzacyjne w systemie osadniczym kraju. Przemianom osadniczym w kraju towarzyszyły zjawiska dekoncentracji ludności miejskiej,

¹ D. Szymańska, *Niektóre zagadnienia urbanizacji w Polsce w drugiej połowie XX wieku*, w: *Przemiany bazy ekonomicznej i struktury przestrzennej miast*, red. J. Słodczyk, UO, Opole 2002, s. 60.

² M. Musiał-Malagó, *Przemiany potencjału demograficznego miast*, „Studia KPZK PAN” 2011, t. CXL, s. 296.

które łączą się z fazą suburbanizacji. Miasta największe wykazują spadek liczby mieszkańców, uwarunkowany przede wszystkim ujemnym przyrostem naturalnym i zmniejszeniem napływu ludności do miast. W okresie tym widoczna jest także słaba dynamika rozwojowa miast średnich oraz stagnacja pozostałych grup wielkościowych miast. Obecnie miasta nie są tak atrakcyjnym miejscem zamieszkania jak przed laty. Peryferia oraz obszary podmiejskie, głównie większych miast, stają się coraz bardziej atrakcyjne jako miejsce zamieszkania, ponieważ oferują lepsze warunki życia (tańsze działki budowlane, tańsze mieszkania, prestiż posiadania własnego domu, mniejsze podatki), są atrakcyjne ze względu na walory środowiska krajobrazowego i bardziej czyste środowisko, ponadto są dobrze skomunikowane z miastem centralnym.

Liczba mieszkańców miast w okresie 1950-2010 wzrosła o 13 659 osób. Na przestrzeni sześćdziesięciu lat Polska z kraju, w którym dominowała ludność wiejska, stała się krajem o znacznej przewadze ludności miejskiej (odsetek ludności miejskiej wzrósł z 38,4% do 60,9%). Należy zaznaczyć, że tempo przyrostu liczby ludności w miastach Polski w latach 1950-2010 jest szybsze od tempa przyrostu liczby ludności kraju. Liczba ludności w Polsce w badanym okresie wzrosła o około 53%, zaś liczba ludności w miastach wzrosła o ponad 142% (zob. rys. 1).

Rysunek 1. Dynamika zmian liczby ludności w Polsce w latach 1950-2010 (%)

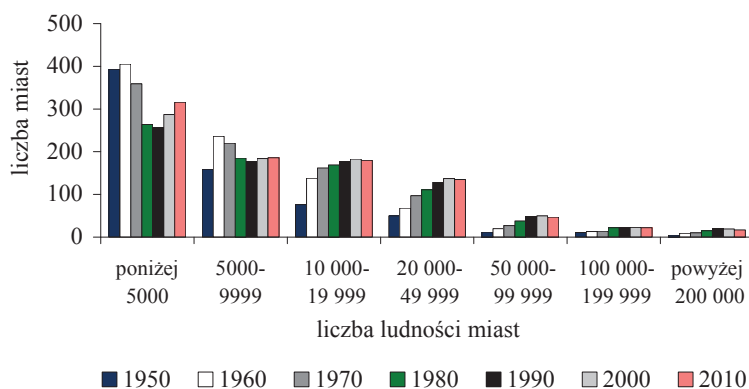
Źródło: opracowanie własne na podst. Roczników demograficznych, GUS, Warszawa 1950-2010.

Zachodzące procesy sieci osadniczej w Polsce charakteryzowały się różną intensywnością. Było to wynikiem zmiennej polityki gospodarczej państwa oraz zmian demograficznych. Przestrzenne układy urbanizacji kształtowały się odmiennie w różnych okresach. W okresie 1950-2010 nastąpiło osłabienie znaczenia miast najmniejszych, liczących do 5 tys. mieszkańców. Miasta te charaktery-

zowały się także spadkiem poziomu koncentracji ludności miejskiej. W 1950 r. miasta poniżej 5 tys. mieszkańców stanowiły 55,7% wszystkich miast i skupiały 11,1% ogółu ludności miejskiej. W 2010 r. liczba tych miast spadła o 19,6%, zmniejszył się również udział tych miast w ogólnej liczbie ludności miejskiej (zob. tab. 1).

W analizowanych latach wzrosła liczba miast liczących od 5 do 10 tys. mieszkańców: ze 159 do 186 oraz liczba ludności tych miast: z 1113 do 1328. Należy jednak zaznaczyć, że pomimo wzrostu liczby tej grupy miast i wzrostu liczby ludności tych miast, ich udział w ogólnej liczbie ludności miejskiej znacznie się zmniejszył (z 11,6 w 1950 r. do 5,7 w 2010 r.).

Uwagę zwraca ponad dwukrotny wzrost liczby miast liczących od 10 do 20 tys. mieszkańców (zob. rys. 2). Wzrosła również liczba ich mieszkańców: o około 1,6 tys. Miasta te zamieszkiwał, na przestrzeni badanego okresu, prawie taki sam procent ludności miejskiej, odpowiednio: 10,8 w 1950 r. i 11,3% w 2010 r.

Rysunek 2. Rozkład miast według liczby ludności w Polsce w latach 1950-2010

Źródło: opracowanie własne na podst. danych zawartych w tabeli 1.

W analizowanych latach nastąpił również znaczny wzrost liczby miast liczących od 20 do 50 tys.: z 50 w 1950 r. do 135 w 2010 r., wzrost liczby ludności tej grupy: z 1523 do 4210 tys. Zwiększył się też udział ludności miejskiej tych miast w ogólnej liczbie ludności: z 15,9% do 18,1%.

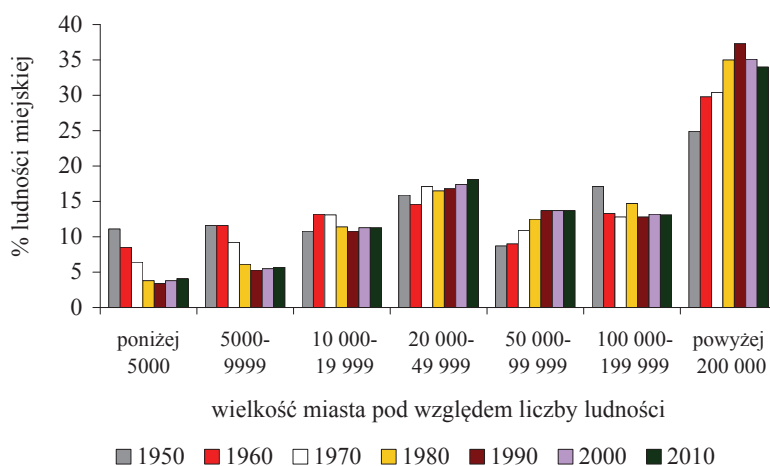
Rosły szybko także miasta średniej wielkości (50-100 tys. mieszkańców). Na przestrzeni sześćdziesięciu lat w tej kategorii wielkościowej miast zauważa się ponad trzykrotny wzrost ich liczby (zob. rys. 2). Powiększyły one liczbę mieszkańców z około 832 do 3195 tys., tj. z około 8,7% do ponad 13,7%. Wzrósł także ponad 1,5-krotnie udział ludności miejskiej tej grupy miast w ogólnej liczbie ludności miast (odpowiednio: z 8,7% do 13,7%) (zob. tab. 1).

Tabela 1. Liczba miast i ludności w miastach w Polsce według grup wielkości w latach 1950-2010

Lata	Ogółem	Liczba miast w Polsce																	
		poniżej 5 tys.		5-10 tys.		10-20 tys.		20-50 tys.		50-100 tys.		100-200 tys.		powyżej 200 tys.					
		liczba miast	%	liczba miast	%	liczba miast	%	liczba miast	%	liczba miast	%	liczba miast	%	liczba miast	%				
1950	706	393	55,7	159	22,5	76	10,8	50	7,1	12	1,7	11	1,6	5	0,7				
1960	889	405	45,6	236	26,5	138	15,5	68	7,6	20	2,2	13	1,5	9	1,0				
1970	889	359	40,4	220	24,7	162	18,2	97	10,9	27	3,0	14	1,6	10	1,1				
1980	804	264	32,8	185	23,0	169	21,0	111	13,8	38	4,7	22	2,7	15	1,9				
1990	830	257	31,0	177	21,3	177	21,3	128	15,4	48	5,8	23	2,8	20	2,4				
2000	880	287	32,6	181	20,6	183	20,8	137	15,6	50	5,7	23	2,6	19	2,2				
2010	903	316	35,0	186	20,6	180	19,9	135	15,0	47	5,2	22	2,4	17	1,9				
Lata	Ogółem	Liczba ludności w miastach																	
		w tys.		w %		w tys.		w %		w tys.		w %		w tys.		w %			
		w tys.	w %	w tys.	w %	w tys.	w %	w tys.	w %	w tys.	w %	w tys.	w %	w tys.	w %				
1950	1066	11,1	1113	11,6	1034	10,8	1523	15,9	832	8,7	1640	17,1	2397	25,0					
1960	1208	8,5	1652	11,6	1880	13,2	2081	14,6	1273	9,0	1885	13,3	4227	29,8					
1970	1099	6,4	1571	9,2	2243	13,1	2916	17,1	1871	10,9	2193	12,8	5195	30,4					
1980	787	3,8	1284	6,1	2392	11,4	3466	16,5	2614	12,5	3090	14,7	7347	35,0					
1990	801	3,4	1249	5,3	2544	10,8	3952	16,8	3221	13,7	3004	12,8	8775	37,3					
2000	904	3,8	1311	5,5	2680	11,3	4118	17,4	3235	13,7	3119	13,2	8304	35,1					
2010	961	4,1	1328	5,7	2629	11,3	4210	18,1	3195	13,7	3039	13,1	7902	34,0					

Źródło: opracowanie własne na podst.: A. Harańczyk, *Rozwój społeczno-gospodarczy miast w Polsce, Kraków 1987*, *Miasta w liczbach 1999-2010*, GUS, Warszawa 2002, M. Musiał-Malago, *Miasta Polski w przestrzeni europejskiej*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2005, nr 681; M. Musiał-Malago, *Przemiany potencjału demograficznego miast*, „Studia KPZK PAN” 2011, t. CXL; Rocznik demograficzny, GUS, Warszawa 2011.

Dwukrotnie wzrosła liczba dużych ośrodków miejskich liczących od 100 do 200 tys. mieszkańców oraz zaludnienie tych miast: z 1640 do 3039 tys. W analizowanych latach zauważa się jednak spadek udziału ludności tych miast w poziomie koncentracji ludności miejskiej kraju, odpowiednio: z 17,1% do 13,1% (zob. rys. 3 i tab. 1).

Rysunek 3. Udział ludności miejskiej w kategoriach wielkościowych miast w Polsce w latach 1950-2010

Źródło: opracowanie własne na podst. danych zawartych w tabeli 1.

W odniesieniu do miast liczących powyżej 200 tys. mieszkańców, widoczny jest ponad trzykrotny wzrost liczby miast i ludności miejskiej (zob. tab. 1 i rys. 2). Warto jednak zaznaczyć, że udział ludności miast powyżej 200 tys. mieszkańców charakteryzował się tendencją rosnącą do lat 90. XX w., a następnie udział tego wskaźnika wykazuje nieznaczną tendencję spadkową.

W końcu 2010 r. sieć osadniczą kraju tworzyły 903 miasta. Zajmowały one obszar 21 508 km², tj. 6,9% terytorium kraju i zamieszkiwało je 23,3 mln ludności, co stanowiło 60,9% ludności kraju. Mimo wzrostu liczby miast w stosunku do 2000 r., obserwowany jest nieznaczący spadek odsetka ludności miejskiej³.

W sieci miast 17 przekraczało 200 tys. mieszkańców. Miasta te zamieszkiwało 1,9% ogólnej liczby miast w Polsce i skupiały około 3,4% ludności miejskiej kraju. W tej grupie wielkościowej miast znalazło się 5 miast liczących powyżej 500 tys. mieszkańców (Warszawa, Kraków, Łódź, Wrocław, Poznań), 5 miast

³ Odsetek ludności miejskiej kraju w 2000 r. wyniósł 61,9%, w 2010 r. – 60,9%, Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl [25.06.2012].

z liczbą mieszkańców od 300 do 500 tys. (Gdańsk, Szczecin, Bydgoszcz, Lublin, Katowice) oraz 7 miast liczących od 200 do 300 tys. mieszkańców (Białystok, Gdynia, Częstochowa, Radom, Sosnowiec, Toruń, Kielce). Duże miasta zajmują najwyższy poziom w hierarchii osadniczej kraju. Najczęściej są siedzibami województw, co wzmacnia ich rangę w hierarchii systemu osadniczego.

W 2010 r. 2,4% ogółu miast w Polsce stanowiły miasta liczące od 100 do 200 tys. mieszkańców. Zamieszkiwało je 13,1% ludności kraju (zob. tab. 1). Kolejną grupę miast w systemie osadniczym kraju stanowiło 47 miast liczących od 50-100 tys. mieszkańców. Koncentrowały one 13,7% ludności miejskiej kraju. Miast małych, liczących od 20 do 50 tys. mieszkańców, było 135. Miasta te koncentrowały 15,0% ogólnej liczby miast polskich, zaś udział ludności tych miast w liczbie ludności miejskiej kraju wynosił 18,1%.

System osadniczy kraju obejmował także zbiór 180 miast liczących od 10 do 20 tys. mieszkańców. Na koniec 2010 r. miasta te stanowiły 19,9% liczby wszystkich miast kraju, zaś udział ludności miejskiej kształtował się na poziomie 11,3%. Najliczniejszą grupę miast stanowiły miasta liczące poniżej 10 tys. mieszkańców. W 2010 r. było ich 502 i reprezentowały one 55,4% ogólnej liczby miast Polski. Udział ludności miejskiej w tych miastach stanowił 9,8%. Wśród małych miast dominowały miasta liczące poniżej 5 tys. mieszkańców. Stanowiły one 35,0% w ogólnej liczbie miast Polski i skupiały 4,1% ludności miejskiej (zob. tab. 1).

W Polsce występuje znaczne zróżnicowanie w zakresie urbanizacji kraju. Do województw o wysokim wskaźniku urbanizacji w 2010 r. należało województwo śląskie. Ludność w miastach województwa śląskiego stanowiła aż 78,0% ludności całego województwa. Wysoki wskaźnik urbanizacji miały także województwa dolnośląskie i zachodniopomorskie. Wśród województw najmniej zurbanizowanych znalazło się województwo podkarpackie, a następnie świętokrzyskie, lubelskie i małopolskie. W wymienionych województwach ludność miejska stanowiła poniżej 50% ogółu ludności województwa (zob. tab. 2).

Ośrodki miejskie w Polsce nie są równomiernie rozmieszczone. Zachodnie obszary kraju charakteryzują się większą gęstością miast niż obszary wschodnie. W 2010 r. najwięcej miast zlokalizowanych było na terenie województwa wielkopolskiego – 109, tj. 12,0% ogółu miast w Polsce, i województwa dolnośląskiego (91 miast). Z kolei najmniejszą liczbę miast skupiało województwo świętokrzyskie (31), z udziałem 3,4% w ogólnej liczbie miast, a następnie województwa opolskie i podlaskie.

Największy udział miasta centralnego w liczbie ludności województwa przypadało w województwie: mazowieckim (Warszawa skupiała w 2010 r. 32,8% ludności województwa). Wśród województw o wysokim procesie koncentracji ludności w centrum regionalnym znalazło się także województwo łódzkie (Łódź – 29,1%), podlaskie (Białystok – 24,8%) i zachodniopomorskie (Szczecin – 24,0%). Naj-

Tabela 2. Wybrane wskaźniki dotyczące miast i ludności miejskiej w poszczególnych województwach w 2010 roku

Województwo	Powierzchnia województwa w przeliczeniu na 1 miasto	Powierzchnia miast w km ² w przeliczeniu na 1 miasto	Liczba miast w województwie	Liczba ludności w miastach województwa (w tys.)	Liczba ludności województwa (w tys.)	Ludność miejska w przeliczeniu na 1 miasto	Udział ludności miejskiej w liczbie ludności województwa	Udział miasta centralnego w liczbie ludności województwa
Dolnośląskie	219,2	24,2	91	2017	2878	22,2	70,1	22,0
Kujawsko-pomorskie	345,6	15,9	52	1253	2070	24,1	60,5	17,2 ^a 9,9 ^b
Lubelskie	598,1	23,1	42	1003	2152	23,9	46,6	16,2
Lubuskie	333,0	15,2	42	642	1011	15,3	63,5	12,4 ^c 11,6 ^d
Łódzkie	423,7	26,5	43	1622	2534	37,8	64,0	29,1
Małopolskie	253,1	27,5	60	1628	3310	27,1	49,2	22,8
Mazowieckie	418,3	25,4	85	3386	5243	39,8	64,6	32,8
Opolskie	268,9	21,9	35	537	1029	15,3	52,2	12,2
Podkarpackie	364,2	23,8	49	870	2104	17,8	41,3	8,5
Podlaskie	517,6	23,9	39	718	1188	18,4	60,4	24,8
Pomorskie	436,0	26,5	42	1478	2240	35,2	66,0	20,4
Śląskie	173,7	53,4	71	3614	4636	50,1	78,0	6,6
Świętokrzyskie	377,8	21,6	31	570	1266	18,4	45,0	16,1
Warmińsko-mazurskie	493,3	12,2	49	853	1427	17,4	59,8	12,4
Wielkopolskie	273,6	13,7	109	1911	3419	17,5	55,9	16,1
Zachodniopomorskie	363,4	22,3	63	1165	1693	18,5	68,8	24,0

^a Bydgoszcz, ^b Toruń, ^c Gorzów Wielkopolski, ^d Zielona Góra.

Źródło: opracowanie własne na podst. Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl [25.06.2012].

mniejszy odsetek ludności miasta centralnego w liczbie ludności regionu miał miejsce w województwie śląskim (Katowice – 6,6%), a następnie podkarpackim (Rzeszów – 8,5%) i kujawsko-pomorskim (Toruń – 9,9%) (zob. tab. 2).

Przeciętnie na 1 miasto w 2010 r. przypadało 23,8 km² powierzchni województwa. Największy obszar przypadał na przeciętne miasto województwa śląskiego (53,4 km²), najmniejszy zaś na miasta województwa warmińsko-mazurskiego (12,2 km²).

Powierzchnia województwa w przeliczeniu na 1 miasto jest zróżnicowana i waha się od 598,1 km² (woj. lubelskie) do 173,7 km² (woj. śląskie).

Sieć osadnicza Polski ma charakter policentryczny. Taki system charakteryzuje się wykształconą, kilkustopniową strukturą hierarchiczną i umiarkowanym poziomem koncentracji ludności w miastach. Policentryczna struktura osadnicza tworzy korzystne warunki rozwoju kraju, zwiększa konkurencyjność jego gospodarki, sprzyja realizacji celów zrównoważonego rozwoju, zapewnia większą równowagę ekologiczną, służy także zachowaniu spójności społecznej i terytorialnej. W policentrycznym systemie osadniczym występuje również wysoki stopień przestrzennej dostępności do rynków pracy i usług wyższego rzędu⁴. System osadniczy Polski uznawany jest za jeden z najbardziej policentrycznych w Europie, co zostało zaznaczone w wielu dokumentach Unii Europejskiej⁵.

Przewiduje się, że w perspektywie dwudziestu lat głównymi elementami sieci osadniczej będą⁶:

- ośrodki o podstawowym znaczeniu dla systemu osadniczego kraju i jego gospodarki, tj. Warszawa, Kraków, Gdańsk–Gdynia, Wrocław, Poznań, Katowice – Aglomeracja Górnośląska, Łódź, Szczecin, Bydgoszcz z Toruniem i Lublin⁷,
- pozostałe ośrodki wojewódzkie pełniące funkcje regionalne, a także funkcje o znaczeniu krajowym. Do miast tych należą: Białystok, Gorzów Wielkopolski, Kielce, Olsztyn, Opole, Rzeszów, Zielona Góra,
- ośrodki regionalne niebędące stolicami województw, liczące przeważnie od 100 do 300 tys. mieszkańców. W grupie tych miast znajdują się: Częstochowa,

⁴ *Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju*, MRR, Warszawa 2010, s. 58-60; *Ekspertycki projekt koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju do roku 2033*, Warszawa 2008, s. 22-27; M. Musiał-Malagó, op. cit., s. 299,

⁵ System osadniczy Polski przyjmuje wysokie wskaźniki policentryczności w porównaniu z innymi krajami europejskimi, co zostało zaznaczone w wielu dokumentach Unii Europejskiej, m.in. w raporcie projektu ESPON i VASAB (Korcelli 2007, s. 96-100),

⁶ *Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju*, MRR, Warszawa 2011, s. 22, www.mrr.gov.pl [25.06.2012].

⁷ Miasta te są wymieniane w opracowaniach przygotowywanych dla celów polityki przestrzennej w skali Unii Europejskiej jako tzw. MEGA (europejskie metropolitalne obszary wzrostu) wśród 76 największych ośrodków miejskich UE (*Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju...*, s. 22).

Radom, Bielsko-Biała, Rybnik, Płock, Elbląg, Wałbrzych, Włocławek, Tarnów, Kalisz z Ostrowem Wlkp., Koszalin, Legnica, Grudziądz, Słupsk,

– ośrodki subregionalne – dawne miasta wojewódzkie oraz ośrodki przemysłowe. Miasta te różnią się pod względem stanu gospodarki i zagospodarowania infrastrukturalnego,

– pozostałe ośrodki powiatowe – pełnią ważną funkcję w sektorze publicznym na poziomie lokalnym. Stymulują one rozwój usług i wytwórczości w tych ośrodkach, stabilizują społeczności lokalne,

– ośrodki lokalne – małe miasta poniżej 10 tys. mieszkańców. Miasta te są silnie zróżnicowane. Są to miejscowości o funkcjach uzdrowiskowych i wypoczynkowych, usytuowane na obszarach górskich, pojeziernych, nadbrzeżnych; miejscowości pełniące funkcje mieszkaniowe i rekreacyjne, znajdujące się w zasięgu bezpośredniego oddziaływania dużych miast; oraz wyspecjalizowane ośrodki przemysłowe położone w różnych częściach kraju. Szczególną rolę w tej grupie wielkościowej miast odgrywają miasta liczące poniżej 5 tys. mieszkańców. W przypadku tych ośrodków, w wyniku zmian zachodzących w rolnictwie, transporcie, telekomunikacji, a także w koncentracji ludności powiązania ekonomiczne z otoczeniem wiejskim zmniejszają się. Ich rolę jako rynków usług, zaopatrzenia i zbytu oraz lokalnych rynków pracy przejmują miasta średniej wielkości.

3. Zmiany demograficzne w miastach wojewódzkich w latach 2000-2010

Miasta wojewódzkie skupiają znaczną część potencjału ludnościowego swoich regionów. W 2010 r. zamieszkiwało je łącznie ponad 7700,1 tys. osób, co stanowiło 20,1% ludności całego kraju. Największą liczbą ludności spośród badanych miast w 2010 r. wyróżniała się Warszawa, którą zamieszkiwało 1720,4 tys. osób, a następnie Kraków i Łódź. Najmniejsze zaludnienie było w Zielonej Górze – 117,7 tys. osób, Gorzowie Wielkopolskim (125,4) i Opolu (125,7). W latach 2000-2010 ogólna liczba ludności w Polsce zmniejszyła się⁸, a tym samym nastąpił spadek liczby ludności w większości miast wojewódzkich. Wzrost liczby ludności miał miejsce tylko w czterech analizowanych miastach. Największy wzrost liczby ludności odnotowano w Rzeszowie, bo aż o 10,9%. Wśród pozostałych miast o wzrostowych tendencjach ludności znalazła się: Warszawa (wzrost o 2,9%), Białystok i Olsztyn (o 2,1%). Zmiany liczby mieszkańców miast wojewódzkich przedstawiono w tabelach 3 i 4.

⁸ Liczba ludności Polski w 2000 r. wyniosła 38 253 955 osób, w 2010 r. – 38 200 037, Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl [25.06.2012].

Tabela 3. Wybrane wskaźniki demograficzne miast wojewódzkich w 2000 roku

Miasto	Powierzchnia w km ²	Gęstość zaludnienia	Ludność ogółem	Ludność w wieku przedprodukcyjnym		Ludność w wieku produkcyjnym		Ludność w wieku poprodukcyjnym		Ludność w wieku nieproduk. /100 prod.	Przyrost naturalny/1000 osób	Saldo migracji wew. i zew. na pobyt stały/1000 osób	Urodzenia żywe/1000 osób	Zgony/1000 osób
				ogółem	w %	ogółem	w %	ogółem	w %					
Białystok	90	3214	289 233	66 048	22,8	184 857	63,9	38 328	13,3	56,5	0,5	2,5	8,4	7,8
Bydgoszcz	174	2159	375 676	79 643	21,2	238 427	63,5	57 606	15,3	57,6	-1,1	-1,1	8,1	9,3
Gdańsk	262	1767	462 995	91 089	19,7	299 011	64,6	72 895	15,7	54,8	-1,2	-1,5	8,2	9,4
Gorzów Wielkopolski	77	1633	125 767	28 419	22,6	81 615	64,9	15 733	12,5	54,1	0,6	-0,2	8,7	8,0
Katowice	164	2016	330 625	67 052	20,3	211 198	63,9	52 375	15,8	56,5	-2,9	-3,9	7,5	10,4
Kielce	109	1958	213 469	45 321	21,2	138 732	65,0	29 416	13,8	53,9	-0,2	-2,6	7,9	8,1
Kraków	327	2320	758 715	143 675	18,9	492 418	64,9	122 622	16,2	54,1	-1,5	1,2	7,7	9,1
Lublin	148	2425	358 933	56 963	15,9	252 294	70,3	49 676	13,8	42,3	0,0	0,1	8,7	8,7
Łódź	294	2716	798 418	136 889	17,1	509 976	63,9	151 553	19,0	56,6	-6,9	-0,9	6,8	13,7
Olsztyn	88	1964	172 843	36 970	21,4	114 078	66,0	21 795	12,6	51,5	1,4	2,9	8,3	6,9
Opole	96	1359	130 427	26 101	20,0	86 263	66,1	18 063	13,8	51,2	-0,7	-1,9	7,0	7,7
Poznań	261	2231	582 254	110 840	19,0	378 215	65,0	93 199	16,0	53,9	-2,2	-0,6	7,9	10,2
Rzeszów	54	2977	160 779	36 904	23,0	103 157	64,2	20 718	12,9	55,9	1,9	-1,5	8,8	6,9
Szczecin	301	1384	416 657	80 772	19,4	270 374	64,9	65 511	15,7	54,1	-1,6	1,2	7,9	9,5
Toruń	116	1812	210 194	45 991	21,9	136 699	65,0	27 504	13,1	53,8	1,1	-1,4	9,2	8,1
Warszawa	494	3385	1 672 418	281 929	16,9	1 069 164	63,9	321 325	19,2	56,4	-3,6	2,0	6,9	10,5
Wrocław	293	2186	640 614	117 613	18,4	414 347	64,7	108 654	17,0	54,6	-2,5	0,3	7,1	9,7
Zielona Góra	58	2036	118 103	24 503	20,7	77 116	65,3	16 484	14,0	53,1	0,1	1,1	8,0	7,9
Wartość minimalna	54	1359	118 103	26 101	15,9	77 116	63,5	15 733	12,5	42,3	-6,9	-3,9	6,8	6,9
Wartość maksymalna	494	3385	1 672 418	281 929	23,0	1 069 164	70,3	321 325	19,2	57,6	1,9	2,9	9,2	13,7
Średnia arytmetyczna	189	2197	434 340	85 425	20,0	280 997	65,0	71 303	15,0	53,9	-1,0	-0,2	8,0	9,0

Źródło: opracowanie własne na podst. Bank danych Lokalnych, www.stat.gov.pl [25.06.2012].

Tabela 4. Wybrane wskaźniki demograficzne miast wojewódzkich w 2010 roku

Miasto	Powierzchnia w km ²	Gęstość zaludnienia	Ludność ogółem	Ludność w wieku przedprodukcyjnym		Ludność w wieku produkcyjnym		Ludność w wieku poprodukcyjnym		Ludność w wieku nieprod./100 produk.	Przyrost naturalny/1000 osób	Saldo migracji wew. i zew. na pobyt stały/1000 osób	Urodzenia żywe/1000 osób	Zgony/1000 osób
				ogółem	w %	ogółem	w %	ogółem	w %					
Białystok	102	2891	295 198	49 822	16,9	196 207	66,5	49 169	16,7	50,5	2,4	-0,6	10,3	7,9
Bydgoszcz	176	2024	356 177	57 675	16,2	229 156	64,3	69 347	19,5	55,4	-0,6	-3,6	9,9	10,5
Gdańsk	262	1744	456 967	74 768	16,4	293 747	64,3	88 452	19,4	55,6	1,1	-0,2	10,7	9,6
Gorzów Wielkopolski	86	1463	125 394	21 189	16,9	83 339	66,5	20 866	16,6	50,5	1,4	-1,3	9,7	8,3
Katowice	165	1864	306 826	46 170	15,1	197 132	64,3	63 524	20,7	55,6	-2,1	-3,5	9,7	11,8
Kielce	110	1859	203 804	31 634	15,6	133 678	65,6	38 492	18,9	52,5	0,4	-5,5	9,6	9,2
Kraków	327	2314	756 183	116 876	15,5	492 857	65,2	146 450	19,4	53,4	1,0	0,6	10,7	9,6
Lublin	147	2363	348 450	56 410	16,2	229 132	65,8	62 908	18,1	52,1	0,9	-3,8	10,3	9,4
Łódź	293	2514	737 098	102 642	13,9	474 127	64,3	160 329	21,8	55,5	-4,9	-2,3	8,9	13,8
Olsztyn	88	1998	176 463	29 313	16,6	118 544	67,2	28 606	16,2	48,9	2,4	-2,3	10,6	8,2
Opole	97	1302	125 710	18 504	14,7	83 780	66,7	23 426	18,6	50,0	0,6	-1,3	9,4	8,7
Poznań	262	2107	551 627	83 902	15,2	362 113	65,6	105 612	19,2	52,3	0,8	-5,4	11,1	10,2
Rzeszów	117	1532	178 227	31 032	17,4	117 984	66,2	29 211	16,4	51,1	3,0	1,0	10,7	7,7
Szczecin	301	1350	405 606	63 470	15,7	265 976	65,6	76 160	18,8	52,3	-1,0	-0,7	9,4	10,4
Toruń	116	1774	205 312	33 987	16,6	136 311	66,4	35 014	17,1	50,6	1,2	-3,1	10,4	9,2
Warszawa	517	3326	1 720 398	258 270	15,0	1 098 855	63,9	363 273	21,1	56,6	1,2	2,3	11,5	10,3
Wrocław	293	2162	632 996	76 941	14,7	432 189	65,7	123 866	19,6	46,5	0,3	1,1	10,5	10,3
Zielona Góra	58	2017	117 699	19 435	16,5	77 116	65,5	21 148	18,0	52,6	0,4	1,3	10,1	9,7
Wartość minimalna	58	1302	117 699	18 504	13,9	77 116	63,9	20 866	16,2	46,5	-4,9	-5,5	8,9	7,7
Wartość maksymalna	517	3326	1 720 398	258 270	17,4	1 098 855	67,2	363 273	21,8	56,6	3,0	2,3	11,5	13,8
Średnia arytmetyczna	195	2034	427 785	65 113	15,8	279 014	65,5	83 659	18,7	52,3	0,5	-1,5	10,2	9,7

Źródło: opracowanie własne na podst. Bank danych Lokalnych, www.stat.gov.pl [25.06.2012].

Pod względem wielkości zajmowanej przestrzeni w grupie badanych miast pierwsze miejsce w 2010 r. należało do Warszawy, której powierzchnia wynosiła 517 km². Drugą pozycję zajął Kraków, którego powierzchnia była o 36% mniejsza od powierzchni stolicy. Ostatnią pozycję pod względem zajmowanego obszaru zajęła Zielona Góra – zaledwie 58 km². Powierzchnia badanych miast w 2010 r. zajmowała łącznie 3517 km² powierzchni kraju. W okresie objętym obserwacjami statystycznymi, swoją powierzchnię zwiększyło 9 miast wojewódzkich, przy czym największy przyrost miał miejsce w Rzeszowie (ponad 116%).

W analizowanych latach 2000-2010 w miastach wojewódzkich widoczna jest duża rozpiętość wskaźnika dotyczącego gęstości zaludnienia. Miastami o najniższej gęstości zaludnienia w 2010 r. było Opole (1302 osób/km²) i Szczecin (1350 osób/km²). Wysoka gęstość ludności charakteryzowała miasta Białystok (2891 osób/km²) i Łódź (2514 osób/km²). Najwyższy wskaźnik gęstości zaludnienia odnotowano w Warszawie, gdzie na 1 km² powierzchni przypadło 3326 osób. W latach 2000-2010 w 17 miastach gęstość zaludnienia obniżyła się, z wyjątkiem Olsztyna (wzrost z 1964 na 1998 osób/km²).

Korzystna struktura demograficzna ludności decyduje o rozwoju i poziomie gospodarczym miasta. W latach 2000-2010 obserwuje się wzrost liczby ludności w wieku produkcyjnym w 7 miastach. Najwyższy odsetek ludności w wieku produkcyjnym, w ogólnej liczbie ludności wśród 18 analizowanych, miast zajął Olsztyn (67,2%). Najniższy odsetek ludności w wieku produkcyjnym odnotowano w Warszawie – 63,9%. Udział tej grupy społeczności zwiększył się w badanym dziesięcioleciu w 15 analizowanych miastach.

Istotnym problemem rozwoju demograficznego zarówno kraju, jak i obszarów miejskich jest spadek ludności w wieku przedprodukcyjnym i nasilający się proces starzenia się społeczeństwa. Wysoki odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym w 2010 r. zanotowano w Rzeszowie (17,4%), a następnie w Białymstoku i Gorzowie Wielkopolskim (po 16,9%). Najniższym wskaźnikiem w tej grupie wiekowej charakteryzowała się Łódź (13,9%). W pozostałych miastach zbiorowość osób w wieku przedprodukcyjnym wahała się od 14,7% do 16,6%. Na przestrzeni dziesięciu lat populacja w wieku przedprodukcyjnym zmniejszyła się w 17 miastach wojewódzkich. Tylko w Lublinie wystąpił wzrost liczby młodzieży do 17. roku życia.

W analizowanych latach we wszystkich miastach wojewódzkich widoczny jest wzrost odsetka najstarszych mieszkańców miast. Najwyższy udział osób w starszym wieku w 2010 r. posiadała Łódź (21,8%) i Warszawa (21,1%). Najniższy odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym odnotowano w Olsztynie (16,2%). W 8 miastach wojewódzkich udział ludności w tej kategorii wiekowej był poniżej średniej tych miast (18,2%). Proces starzenia się demograficznego miast będzie postępował, na co wskazuje prognoza GUS do 2035 r.

Obciążenie demograficzne ludności miast wyrażone liczbą osób w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym wynosiło w 2010 r. średnio 52,3 osoby i zmniejszyło się w stosunku do 2000 r. o 1,6 pkt proc. Warto zaznaczyć, że widoczna jest w tym zakresie poprawa w stosunku do 2000 r., ponieważ udział obciążenia populacją w wieku nieprodukcyjnym wykazał tendencję spadkową w 15 miastach wojewódzkich.

Zachodzące przemiany demograficzne w miastach są również wynikiem zmian stopy urodzeń i stopy zgonów. W latach 2000-2010 liczba urodzeń żywych, w przeliczeniu na 1000 mieszkańców, zwiększyła się we wszystkich miastach wojewódzkich, zaś liczba zgonów spadła jedynie w 6 miastach, przy czym najwyższym spadkiem stopy zgonów charakteryzowała się Warszawa (zob. tab. 3 i 4).

Biorąc pod uwagę kolejny wskaźnik, tj. saldo migracji wewnętrznych i zewnętrznych na pobyt stały, w przeliczeniu na 1000 mieszkańców, zauważa się tendencję do odpływu ludności z miast. W 2010 r. w Polsce ujemne saldo migracji wystąpiło w 13 miastach wojewódzkich, przy czym najwyższy ujemny wskaźnik osiągnęły Kielce. W pozostałych 5 badanych ośrodkach miejskich wartości tego wskaźnika były dodatnie. Na tendencję do odpływu ludności zarówno z miast, jak i z całego kraju miała m.in. emigracja ludności z kraju, która nastąpiła po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej.

Liczba ludności zamieszkałej w miastach jest również efektem przyrostu naturalnego. W 2010 r. w miastach wojewódzkich omawiany wskaźnik wykazywał duże zróżnicowanie i oscylował w granicach od $-4,9$ do $3,0$. Skrajne pozycje zajmowały w tym przedziale miasta Łódź i Rzeszów. Do miast z ujemnymi wskaźnikami przyrostu naturalnego na 1000 mieszkańców w 2010 r. należały 4 miasta wojewódzkie, tj. Bydgoszcz, Szczecin, Katowice i Łódź. Pozostałe miasta notowały dodatni przyrost naturalny. Wskaźnik przyrostu naturalnego, w przeliczeniu na 1000 ludności, średnio dla miast wojewódzkich w badanym dziesięcioleciu wzrósł i osiągnął wartość dodatnią (wzrost z $-1,0$ do $0,5$).

4. Podsumowanie

W badanym okresie, obejmującym lata 2000-2010, miały miejsce znaczne zmiany liczby ludności miast. W wyniku przeprowadzonej analizy można zauważyć, że liczba ludności miejskiej charakteryzowała się tendencją spadkową (z 23 670 do 23 264 osób). Proces ten miał miejsce w 14 miastach wojewódzkich. Jedynie w 4 miastach, tj. Warszawie, Rzeszowie, Białymstoku i Olsztynie liczba ludności wzrosła. Niekorzystne zmiany zaszły także w strukturze wiekowej ludności. Zachodzące na przestrzeni ostatniej dekady procesy demo-

graficzne doprowadziły do spadku ludności w wieku przedprodukcyjnym we wszystkich miastach wojewódzkich. Ponadto wyraźnie zwiększył się udział ludności w grupie produkcyjnej oraz wzrósł odsetek mieszkańców w wieku poprodukcyjnym.

W Polsce w przyszłości będą się dokonywać znaczne przemiany potencjału demograficznego. Obecne prognozy demograficzne GUS wskazują, że do 2035 r. nastąpi ogólny spadek liczby ludności kraju, a tym samym zmniejszy się udział ludności miast w populacji ogółem do 58,9%⁹. Równocześnie zmianom ulegnie struktura ludności według wieku. Przy zmniejszającej się ogólnej liczbie mieszkańców udział osób starszych w strukturze wiekowej ludności będzie wzrastał, spadać zaś będzie liczba dzieci i osób w wieku zdolności do pracy.

Procesy demograficzne będą kształtować się różnie w poszczególnych ośrodkach miejskich. W niektórych miastach wojewódzkich liczba ludności będzie się zwiększać, w innych pojawi się tendencja spadkowa. Zgodnie z założeniami obowiązującej prognozy GUS, do 2035 r. spadnie liczba ludności w 15 miastach wojewódzkich, w pozostałych 3 miastach, tj. Krakowie, Olsztynie i Warszawie liczba ludności będzie charakteryzowała się tendencją rosnącą. Liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym w miastach wojewódzkich zmniejszy się. Jedynie wzrost liczby ludności tej grupy wiekowej spodziewany jest w Warszawie. Populacja w wieku produkcyjnym obniży się w prognozowanym 2035 r. we wszystkich miastach wojewódzkich, z wyjątkiem Warszawy. Z kolei przewiduje się, że liczebność populacji w wieku poprodukcyjnym wzrośnie we wszystkich miastach wojewódzkich¹⁰.

Literatura

- Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl [25.06.2012].
Ekspercki projekt koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju do roku 2033, MRR, Warszawa 2008.
Harańczyk A., *Rozwój społeczno-gospodarczy miast w Polsce*, Kraków 1987.
Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030, MRR, Warszawa 2011.
Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2033, MRR, Warszawa 2010.
Korcelli P., *Podstawowe węzły układu osadniczego Polski na tle europejskiego systemu osadniczego*, w: *Rola polskiej przestrzeni w integrującej się Europie*, red. T. Markowski, A. Stasiak, „Biuletyn KPZK PAN” 2007, z. 233.
Miasta w liczbach 1999-2000, GUS, Warszawa 2002.

⁹ Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl [25.06.2012].

¹⁰ *Prognoza ludności na lata 2008-2035. Studia i Analizy Statystyczne*, GUS, Warszawa 2009, www.stat.gov.pl/gus/5840_8708_PLK_HTML.htm [25.06.2012].

Musiał-Malagó M., *Miasta Polski w przestrzeni europejskiej*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2005, nr 681.

Musiał-Malagó M., *Przemiany potencjału demograficznego miast*, „Studia KPZK PAN” 2011, t. CXL.

Prognoza ludności na lata 2008-2035. Studia i Analizy Statystyczne, GUS, Warszawa 2009, www.stat.gov.pl/gus/5840_8708_PLK_HTML.htm [25.06.2012].

Szymańska D., *Niektóre zagadnienia urbanizacji w Polsce w drugiej połowie XX wieku*, w: *Przemiany bazy ekonomicznej i struktury przestrzennej miast*, red. J. Słodczyk, UO, Opole 2002.